

LADA BADURINA, MIHAELA MATEŠIĆ
Filozofski fakultet u Rijeci
Trg I. Klobučarića 1, HR – 51000 Rijeka

JEZIK I PRAVOPIS: TEORIJSKO-METODOLOŠKI PRISTUP PRAVOPISNOM NORMIRANJU

Odnos je jezičnih razina i njihovih normi prema pravopisnom planu zacrtan u tradiciji izrade hrvatskih pravopisnih knjiga još od pravopisne studije M. Kušara (*Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, Dubrovnik 1889. godine). Tom se raspravom, prema vlastitu priznanju, u *velike koristovao* Ivan Broz u pisanju *Hrvatskoga pravopisa* (¹1892. godine), a zahvaljujući polustoljetnoj Broz–Boranićevoj pravopisnoj dominaciji, baštinjeni se pristup duboko ukorijenio u metodologiji izrade hrvatskih pravopisnih priručnika.

Znakovito je da su se u dvadesetostoljetnim pokušajima da se pravopisna norma promijeni (i to onima motiviranim ponajviše društveno-političkim razlozima) mijenjala samo pojedina pravopisna rješenja i/ili pravopisne koncepcije, a ne i (znatnije) metodologija izrade pravopisnih knjiga. S jedne strane cijenjena kao hrvatska i tradicijska, s druge nedostavno propitana, ta je metodologija naslijeđena i u izdanjima pravopisa S. Babića, B. Finke i M. Mogaša. Ipak, polovicom 80-ih godina 20. stoljeća zamjetan metodološki pomak donosi Anić–Silićev pravopisni priručnik – u prvome redu pravopisna se norma lišava onoga nepravopisnoga. Međutim nova je koncepcija pravopisne knjige potakla i nova pitanja: pitanje stava prema tradiciji izrade pravopisnih knjiga, ali i ono dotad neprepoznato o komunikativnosti pravopisne knjige.

Kao normativno područje na kojem se susreću struka (koju predstavlja pravopisac) i korisnik koji nije nužno filolog, pravopis će u budućnosti morati odgovoriti na pitanja kako uskladiti jedno i drugo, tj. kako unaprijediti pravopisni propis i razviti popularnoznanstveni diskurs u svrhu podizanja opće pravopisnosti na hrvatskome standardnom jeziku.

KLJUČNE RIJEČI: *hrvatski standardni jezik, normiranje, pravopis.*

POLAZIŠNE POSTAVKE

Pravopisni je plan stjecište svih jezičnih razina.¹ Pravopisna norma nužno mora uzeti u obzir norme svake pojedine jezične razine. To, dakako, ne znači da je pravopisna norma tek zbirka, svojevrsni *složenac* sačinjen od odabranih,

¹ Ovdje odmah najavljujemo da ćemo pojmovno-terminološki razlikovati *jezični plan* i *jezičnu razinu*. Naime za razliku od fonološke, morfološke, leksičke, sintaktičke i semantičke jezične razine – čije se uočavanje temelji na strukturalističkome poimanju jezika, tj. na članjivosti i hijerarhijskoj organiziranosti elemenata njegovih *struktura* – u slučaju ćemo govorenja i pisanja govoriti o planovima jezične realizacije (o jezičnim

(pravopisno) relevantnih elemenata pojedinih jezičnih normi, a niti samo propis i objašnjenje načina njihova prijenosa u pisani plan realizacije. Upravo suprotno: pravopisnoj se normi ne može odreći njezina samostalnost, a koja se nedvosmisleno potvrđuje i u njezinoj specifičnoj, složenoj strukturi. I kao što složenost pravopisne norme ne znači da ona eklektički sabire elemente razinskih jezičnih normi, tako ni pravopisni priručnik neće smjeti težiti tome da zamijeni ostale jezične priručnike², već će, naprotiv, u njemu *odabrane* pojedinosti iz svake jezične norme biti uklopljene u novi, *pravopisni* kontekst. Pitanje koje se pritom nužno ponavlja i kojim se *ovjerava* pravopisna relevantnost pravopisnom normom (i/ili pravopisnom knjigom) uspostavljenih pravila jest pripada li promatrani problem pravopisu ili pak nadilazi/mimoilazi granice njegove mjerodavnosti. S obzirom na teško razmrsiv odnos između *jezika* i pravopisa – pa onda i između s jedne strane *jezičnih normi*, a s druge *pravopisne norme* – u središtu će se naše pozornosti naći *metodologija pravopisnog normiranja*.

U razmatranju je pak metodologije pravopisnog normiranja moguće izdvojiti tri aspekta:

1. dosezi pravopisne relevantnosti (koji pojedinačni problemi pripadaju pravopisu, a koji ne, odnosno koji se prepoznaju kao pravopisni, a koji se pak ostavljaju izvan ingerencija normiranja pravopisnoga priručnika);
2. oblikovanje pojedinih pravopisnih pravila (kakav treba biti "jezik pravopisa", tj. njegov metajezik, iznimno je složeno pitanje koje pretpostavlja niz konkretnih odluka o tome kako oblikovati pravilo – pravopisna se metodologija pritom suočava s problemom kako ispravno pretpostaviti korisnikovo lingvističko predznanje, kako na jednostavan i učinkovit način korisniku objasniti pravopisno pravilo te mu i pomoći da njime ovlada, tj. da ga memorira i potom primjenjuje na nove istovrsne primjere);
3. struktura pravopisne knjige (kakav je tip obrade pojedinoga pravopisnog problema primijenjen, tj. kojim će se pravopisnim problemima posvetiti zasebna poglavlja, a koji će se navoditi samo u pravopisnome rječniku, te jesu li pravopisu potrebni dodaci – npr. posebni popisi, tablice i dr.).

Dakako, najavljeni se aspekti metodologije pravopisnoga normiranja međusobno prožimaju i nisu potpuno odvojivi, no za potrebe ove analize oni su razloženi kako bi se i na taj način upozorilo na kompleksnost teorijsko-metodološkog pristupa pravopisnome normiranju.

---

razinama i planovima usp. Matešić, 2006: 5-10; o planovima jezične realizacije usp. Kovačević–Badurina, 2001: 39-92). Pravopisnom se normom propisuje pisani plan jezične realizacije (pravogovornom, dakako, govoreni), pa će se ona – iako načelno autonomna – nužno naći u specifičnim odnosima spram normi svih jezičnih razina; upravo složenost tih odnosa može postati poticaj za teme poput ove.

² Uzgred, iako postoji bogata tradicija izrade različitih normativnih priručnika za hrvatski jezik – gramatika, rječnika i pravopisa – svakako smatramo da treba propitati i navike i načine uporabe tih knjiga. Koliko su oni uistinu u skladu s proklamiranom namjenom (kodifikacijom određene norme), ovisit će ne samo o (moguće nedovoljno educiranim) korisnicima nego, još i više, o metodologiji izrade i koncepciji samih normativnih priručnika. Drugim riječima, dokle god se u pravopisnim knjigama nalaze i elementi gramatičke norme i instant jezični savjeti (tipa *bolje ova riječ nego ona*), teško da se njegovim korisnicima može zamjerati što ih neprimjereno *konzumiraju*. Delikatan odnos između *jezika* i *pravopisa* po svemu sudeći opet dolazi u prvi plan!

O PRAVOPISNOME NORMIRANJU, I NAČELNO I KONKRETNO

S pitanjima se metodologije pravopisnoga normiranja prvi put u novijoj povijesti hrvatske pravopisne misli vrlo ozbiljno suočio još Marcel Kušar: naime upravo su metodološka pitanja postala okosnicom njegove na svojevrsan način *prednormativne* pravopisne studije *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, objavljene u Dubrovniku 1889. godine (pretisak Zagreb, 2009).³ On ponajprije daje, za svoje vrijeme neobično iscrpno, obuhvatno određenje pravopisne norme (najavljujući time i sadržaj svoje pravopisne knjige/studije): "Nauka o pravopisu ima zadatak da nas uputi o tome kako ćemo stanovitim alfabetom bježiti glasove od kojih se sastavljaju pojedine riječi kojega jezika i kako ćemo se poslužiti kojekakim drugim konvencionalnim znakovima i srestvima da pismom izrazimo sve ono što ima u jeziku te nije predočeno slovima i da postignemo da nas čitalac potpuno i lako razumi. Ti znakovi i ta srestva jesu n. p. akćenat, interpunkcija, pisañe riječi odjelito ili zajedno, pisañe riječi s velikim slovom, odvajañe slogova, poređañe riječi po ñekim pravilima itd." (Kušar, 1889: VII). Pravopisnu normu odmah dovodi u vezu s pravogovornom – poučava ona "gdje se u riječi krivo pišu pojedini glasovi radi toga što se krivo i izgovaraju" (Kušar, 1889: VII–VIII) – pomalo samozatajno domećući, svjesno pritom otvarajući zahtjevnu temu *metodologije pravopisnog normiranja*: "premda bi to [pitanje izgovora pojedinih glasova, nap. L. B. i M. M.] najprije spadalo na nauku gramatičku (naročito na nauku o glasovima)" (Kušar, 1889: VIII, isticanja L. B. i M. M.).

Razvoj hrvatske pravopisne norme i praksa izrade pravopisnih knjiga, pokazat će se uskoro, u velikoj su mjeri kvalificirani upravo spomenutim Kušarovim razmišljanjima. Početkom je zadnjeg desetljeća 19. stoljeća Ivan Broz objavio svoj *Hrvatski pravopis*, prvi u nizu pravopisnih priručnika kojima je izgrađivana novija fonološko-morfološka pravopisna norma (usp. i u Badurina, 2002: 64–67), i u njemu zapisao da se pri njegovu sastavljanju *u velike koristovao* spomenutom Kušarovom pravopisnom studijom. Da je iz nje naslijedio i osjetljivost za problematiku odnosa jezičnih razina i njihovih normi prema pravopisnom planu, potvrđuje ovaj Brozov zapis u predgovoru *Hrvatskoga pravopisa*: "istina, mnoga [bi] između pravila u I. dijelu pristala upravo u gramatiku jezika hrvatskoga, ali kako ih nema u školskim gramatikama, trebalo je već i zato da se nađu u ovoj knjižici" (Broz, 1893: VI, isticanja L. B. i M. M.).

Zanimljivo je ovdje spomenuti da su kasniji hrvatski pravopisci od Broza (posredstvom Boranićevih prerada) baštinili gramatiku kao *oslonac* u opisivanju/propisivanju pravopisne norme, ali je, nažalost, otupio senzibilitet za pitanja finih razgraničenja kompetencija i ingerencija pojedinih jezičnih normi: napomene se

³ Pojedinačnih je pokušaja usustavljanja pravopisanja dakako bilo i u ranijim razdobljima hrvatskoga jezika, no oni su se mahom odnosili tek na grafijsko usustavljanje – nesumnjivo zanimljivo i onodobno važno pitanje. Ipak, aspekt s kojega ovdje želimo promotriti pravopisnu metodologiju dopušta nam (i od nas zahtijeva) da Marcela Kušara smatramo začetnikom osvijestena pristupa metodologiji suvremenoga pravopisnog normiranja.

Razlog pak zašto Kušarovu omanju pravopisnu knjigu smatramo istom *prednormativnom* leži u činjenici da njome on nije učinio konačan pravopisni *odabir* – niti je, uostalom, taj nezahvalan posao planirao obaviti – već je, naprotiv, podastro utemeljenu jezikoslovnu argumentaciju, onu kojom će se ubrzo moći obilato poslužiti prvi hrvatski pravopisac Ivan Broz (usp. i u Badurina 2009). Više o tome i u nastavku.

poput Kušarove ili Brozove (o tome koja pravila *pristaju* kojem normativnom priručniku) više ne ponavljaju!

Međutim kušarovsko-brozovski omjer pravopisnoga i gramatičkoga u pravopisnoj knjizi duboko se ukorijenio u metodologiji izrade hrvatskih pravopisnih priručnika, nesumnjivo zahvaljujući polustoljetnoj dominaciji Broz–Boranićeva pravopisnog tipa. Čak i pokušaji promjene pravopisne norme u dvadesetom stoljeću, i to oni motivirani ponajviše društveno-političkim razlozima, mijenjali su bilo pojedina pravopisna rješenja bilo (i) pravopisne koncepcije, dok u metodologiju izrade pravopisnih knjiga nisu (znatnije) zadirali. S jedne strane cijenjena kao hrvatska i tradicijska, s druge nedostatno propitana, ta je metodologija naslijeđena i u izdanjima pravopisa S. Babića, B. Finke i M. Moguš.⁴ Ipak, polovicom 80-ih godina 20. stoljeća zamjetan metodološki pomak donosi Anić–Silićev pravopisni priručnik – u njemu se pravopisna norma u prvome redu nastoji lišiti svega nepravopisnoga. Međutim nova je koncepcija pravopisne knjige potakla i nova pitanja: pitanje stava prema tradiciji izrade pravopisnih knjiga, ali i ono dotad neprepoznato pitanje o ne samo poželjnoj nego i nužnoj komunikativnosti pravopisne knjige. U osmom je desetljeću 20. stoljeća tako na nov način osviješten još jedan problem: problem *receptije* pravopisne knjige, konkretiziran u promišljanjima o tome koliko smo robovi tradicije kad je posrijedi pravopisni priručnik, ali i u pitanjima kome je on uistinu namijenjen te naposljetku kakve su navike korisnika u vezi s njegovom uporabom.

Obrise suvremene hrvatske metodologije pravopisnoga normiranja prikazat ćemo slijedeći u uvodu najavljena tri aspekta – naime 1. pravopisnu relevantnost, 2. oblikovanje pravopisnih pravila i 3. strukturiranje pravopisne knjige – i s obzirom na svaki od njih komentirati hrvatske pravopisne priručnike, imajući dakako i nadalje na umu da se prepoznati i izdvojeni aspekti međusobno dodiruju uvjetujući jedan drugi. Tako će naime odgovor na pitanje (1) *koje su pravopisno zanimljive teme i zašto* utjecati na rješavanje pitanja (3) *koji su s obzirom na to dijelovi pravopisne knjige i zašto*, tj. o kojim će se temama elaborirati u zasebnim pravopisnim poglavljima, a koji će pak podaci biti zastupljeni samo u rječniku ili u dodacima, hoće li, naprimjer, pravopisna knjiga sadržavati popise transliteracijskih i transkripcijskih pravila za pojedine jezike, hoće li biti opremljena dodacima poput popisa mjernih jedinica, kratica i sl. Sve to nadalje utječe i na odgovor na pitanje (2) *kako oblikovati pojedino pravopisno pravilo*, odnosno kako istodobno poštovati načela stručne utemeljenosti te metodološke i metajezične dosljednosti, a ne dovesti u pitanje komunikativnost, pristupačnost normativne knjige. U analizi za potrebe ovoga rada svaki će se od tih aspekata prikazati oslanjajući se na odabrana pravopisna poglavlja, teme ili pravila u kojima se navedeni problemi najbolje odražavaju.

1. DOSEZI PRAVOPISNE RELEVANTNOSTI

Prema kriteriju pravopisne relevantnosti pravopisni bi priručnik morao odgovarati samo na pitanje kako se što piše, a ne bi smio ulaziti u problematiku kako se što deklinira, izgovara, tvori i sl. Načelo je to s kojim je lako složiti se i koje smo

---

⁴ Ne samo da se ona prepoznaje u strukturi pravopisne knjige i pristupu pravopisnome normiranju nego autori i eksplicitno otkrivaju predložak: "Kao osnovica za izradu rukopisa poslužilo nam je IX. izdanje Boranićeva pravopisa" (usp. Babić–Finka–Moguš, 1990: nepaginirana druga stranica *Predgovora*).

skloni spremno prihvatiti kao polazište pri sastavljanju pravopisnoga priručnika. Ipak, provedba je tog načela u pravopisnoj knjizi, i metodološka pravocrtnost kojom takva provedba rezultira, težak zadatak. Pokazat ćemo na nekoliko tema zastupljenih u pravopisnim priručnicima na kakve poteškoće pravopisci pritom nailaze te kako se s njima hvataju ukoštac.

Poglavljju o fonološkome i morfonološkome načelu u pravopisu pridijeljena je važnost kakvu nemaju ostale teme također tradicionalno zastupljene u pravopisima. Uobičajeno je čak da se i tip pravopisa poistovjećuje s načelom ili, točnije, s načelima na kojima počivaju pravopisna pravila u poglavljju o grafemskom predstavljanju fonema u riječima, pa se i pisana praksa i tip pravopisa imenuju prema onom načelu koje je najzastupljenije u pravilima upravo u tom pravopisnom poglavljju. Latiničko pismo podrazumijeva izbor između ovih mogućnosti: bilježenje što približnijega ostvaraja odsječka, što pretpostavlja fonološko načelo; bilježenje pomišljenoga ostvaraja, što pretpostavlja morfonološko načelo; bilježenje kojega od dijakronijskih razvojnih stupnjeva leksema, što pretpostavlja etimološko i historijsko načelo). Iz toga slijedi da će se u pravopisnome priručniku jezika koji se služi nekim od upravo naznačenih načina zapisivanja morati progovoriti o pojmovima koji pripadaju području fonologije/morfonologije i morfologije, ali ne na način kako to čini gramatika⁵, nego s pravopisnoga gledišta, tj. na temelju kriterija pravopisne relevantnosti. Držeći se upravo toga kriterija, morat ćemo zaključiti kako nije (posve⁶) opravdano u pravopisnome priručniku razglabati o jednačenju glasova po zvučnosti, jednačenju po izgovornome mjestu, navoditi podjele šumnika prema akustičkim i artikulacijskim svojstvima i sl. Navođenje takovrsnih podataka napuštaju tek Anić–Silićevi pravopisni priručnici (1986. i 2001) – izuzmemo li *Hrvatski pravopis* iz 1944. godine u kojem je primijenjena drugačija metodologija već zbog toga što takvi podaci uglavnom nisu nužni za objašnjavanje morfonološkoga načela, dominantnoga načela u toj pravopisnoj knjizi. U Anić–Silićevu *Pravopisnom priručniku* (1986. i 2001) ne govori se o podjelama suglasnika po akustičkim i artikulacijskim svojstvima, nego se pravila formuliraju na temelju potpuno pravopisnoga pristupa ili, preciznije, govori se o kombinacijama fonema i kako se one ostvaruju u pismu, usp.: "Fonem **b** ispred fonema **c, č, ć, f, h, k, s, š** i **t** zamjenjuje se fonemom **p** [...] Fonemi **ž** (dž), **ž** (đ) i **g** ispred fonema **c, č, ć, f, h, k, p, s, š** i **t** zamjenjuju se fonemima **č, ć** i **k** [...]" (1986: 115, 2001: 133). Iako metodološki ispravno, takvo je iznošenje pravila zahtjevnije za korisnika jer pretpostavlja učenje/pamćenje niza pojedinačnih pozicija u kojima se fonem može

⁵ Gramatičari mnogih jezika tijekom dvadesetoga stoljeća odlučili su se za uvrštavanje poglavlja o fonologiji u gramatičke priručnike, nasuprot tradicionalnome poimanju gramatike kao lingvističke discipline koja se zanima za dvije jezične razine: morfologiju i sintaksu (te ih ne samo proučava nego ih, drugom svojom ulogom, i normira). U hrvatskim je gramatikama bila zamjetna težnja da se sa svakim novim izdanjem povećavalo i proširivalo (i) poglavlje o fonologiji (ali i fonetici). Takav pristup pokazuje da se pomalo već izgubilo iz vida zašto je uopće to poglavlje dodano gramatici – tj. morfologiji i sintaksi. U najnovijoj je *Gramatici hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića (Zagreb 2005, 2007) osviješten taj problem, i fonologija je, prema riječima samih autora, "podređena" morfologiji, zbog čega se u tome poglavljju ponajprije govori o funkcionalnim svojstvima glasova, a njihova fonetska, tj. artikulacijska i akustička svojstva u drugom su planu.

⁶ O razlozima naše suzdržanosti više u nastavku. Valjat će naime zahtjev za metodološkom *postojanošću* sučeliti korisnikovim potrebama i sklonostima, drugim riječima, praktičnoj namjeni pravopisne knjige.

naći i promjena koje se pritom bilježe odnosno ne bilježe.⁷ Povratak metodologiji bliskoj tradicionalnoj, koja uvodi više nepravopisnih podataka (tj. govori se o jednačenjima suglasnika, navodi se tablični prikaz zvučnih i bezvučnih parnjaka) navodi na zaključak da pravopisne knjige najnovijega datuma (usp. npr. Hrvatski pravopis Matice hrvatske ¹2007, ²2008) popuštaju pred činjenicom da prosječnome korisniku treba olakšati služenje tim tipom priručnika i priklanjaju se kompromisu: odustaju od metodološke dosljednosti za volju olakšavanja razumijevanja jezičnih i pravopisnih pojava, pa i zapamćivanja pravopisnih pravila.

Problem odnosa pravopisnog i nepravopisnog (sada morfologije i tvorbe riječi) u žarište će našega zanimanja ovaj put postaviti problem pravopisnog pristupa pisanju riječi sastavljeno ili nesastavljeno. Pritom će se dovesti u pitanje pravopisna ingerencija nad propisivanjem što se smatra "polusloženicom", složenicom, pa i uopće riječju (hrvatski suvremeni pravopisi bave se tako, između ostaloga, i jednim od teorijski, pa i normativno najzanimljivijih pitanja – osviještenih u hrvatskoj standardologiji upravo na pravopisnome planu – pitanjem ne samo pisanja prijedložno-imeničkih sveza nego i pitanjem teorijsko-metodološke utemeljenosti izbora da se one pišu sastavljeno, odnosno nesastavljeno. Teorijski aspekt toga pitanja svakako pripada području leksikologije i morfologije, napose tvorbe riječi, no na tim jezičnim razinama spomenuti problem još nije razriješen na zadovoljavajući način. Drugim riječima, jedan je to od jezičnih problema čija je neriješenost na *matičnim* jezičnim razinama uzrokom što se u pravopisu mora postaviti upravo teorijska podloga za odabrani pristup ustanovljivanju pravila pravilnoga pisanja.

Nadalje i pitanje stranih vlastitih imena – točnije, njihove sklonidbe – slabo je zastupljeno (i nije riješeno) u okvirima razine koja bi na nj barem načelno trebala odgovoriti – morfologije). Za onomastički je dio leksičkoga fonda uvriježeno da se u gramatici on spominje tek rubno i da se gramatičari pritom osvrću na imena koja su iz hrvatskoga jezika, odnosno koja su integrirana u hrvatski jezik, dok preciznih podataka o tome kako se sklanjaju strana vlastita imena najčešće nema. Premda je u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji vrijedilo – i danas vrijedi – pravilo o pravopisnome neprilagođavanju stranih vlastitih imena (nazivano i transliteracija⁸), ipak valja imati na umu da se ta imena, iako pravopisno neintegrirana u hrvatski jezik, nužno integriraju u njegove paradigme (sklonidbene, ali i tvorbene obrasce). Upravo je taj dio problema, koji gramatike nisu prepoznale kao svoj ili su ga vješto izbjegavale, dopao pravopisu: da bi razriješio pitanje nad kojim ima ingerenciju, a to je *kako se pišu strana vlastita imena, bilo u nezavisnim bilo pak u kosim padežima*, morao je pravopis razriješiti i pitanje koje posve izlazi iz okvira njegovih zadataka, tj. odrediti se prema tome kako će se sklanjati strana vlastita imena. Od hrvatskih pravopisnih priručnika prvi je sustavno i temeljito pristupio tome problemu Anić–

⁷ Taksativni pristup u oblikovanju pravopisnih pravila koja se odnose na spomenutu temu primijenjen je i u *Hrvatskome pravopisu* iz 1944. godine – u njemu se naime navode, jer on je morfonološki, svi pojedinačni prefiksi s oprimjerenjima koja pokazuju kako se oni aglutiniraju na osnovu (*Hrvatski pravopis*, 1944: 39-44).

⁸ Transliteracijom će se nazivati "prenošenje sustava jednih grafema u sustav drugih grafema primjenom specijalnog sustava uvjetnih znakova" (usp. Anić–Silić, 2001: 178). Tako će se imena iz jezika koji se služe kojim nelatiničkim (npr. ćiriličkim ili arapskim) pismom prenositi po načelu *slovo za slovo*. U tom smislu i *doslovno* se preuzimanje imena iz stranih jezika koji se služe latinicom (npr. *Shakespeare* ili *New York* prema engleskom *Shakespeare* i *New York*) može smatrati nultim stupnjem transliteracije.

Silićev *Pravopisni priručnik* iz 1986. godine. U tome su izdanju propisana pravila ne samo o tome kako se pišu genitivni oblici vlastitih imena koja u nominativu završavaju na -i, -y, -ee (što je pravi pravopisni problem jer se genitiv množine primjerice prezimena Verdi ortoepski ostvaruje uvijek [vr̩rdija], bilo da se propiše pisanje *Verdija* bilo pak *Verdia* – oba su ta pravopisna rješenja naime moguća, i potvrđena u hrvatskoj pravopisnoj praksi), već su se u pravopisu našli i propisi o deklinaciji onih imena o čijim bi paradigmatiskim oblicima svoju riječ trebala reći ponajprije gramatika (morfologija). Naime je li u nominativu imena *Giuseppe* ili *Lope* gramatički morfem -e ili -ш, te hoće li genitiv tih imena stoga biti: *Giuseppa* ili *Giuseppa*, *Lopea* ili *Lopa*, nije pravopisni problem. Taj je problem nametnut pravopisu iz jednostavnog razloga što ga gramatika zaobilazi.⁹

Jednim svojim dijelom pravopisna će se norma čvrsto oslanjati i na sintaktičku. Naime u svim se pravopisnim knjigama, da bi se mogla propisati interpunkcijska norma, govori, naprimjer, o vrstama rečenica – iako pravopis nije priručnik kojim bi se određivale vrste rečenica i tipovi njihova slaganja, odnosno uvrštavanja. Kad se u pravopisu spominju ti podaci, oni su isključivo u pravopisnoj funkciji (tj. propisivanja uporabe interpunkcijskih znakova), a na koji se način i zašto rabe nepravopisni podaci u oblikovanju pravopisnih pravila, bit će više riječi s obzirom na drugi aspekt s kojega promatramo metodologiju sastavljanja pravopisnog priručnika.

2. OBLIKOVANJE PRAVOPISNIH PRAVILA

Pitanje je pravopisne relevantnosti moguće protegnuti i na pitanje kako oblikovati pravopisno pravilo: riječ je naime o metodološkom (pa i metodičkom) problemu, vrlo važnom ne samo za pravopisca odgovorna prema svojoj struci nego i za pretpostavljenoga korisnika priručnika. Koliko je važno dobro pretpostaviti korisnikove potrebe, vidljivo je i iz toga što se pri izdvajanju pravopisnih problema, i uopće u zamisli o pravopisu kao o posebnoj knjizi, polazi od korisnika, tj. od pretpostavke kada i gdje će se on zapitati kako se što piše.¹⁰

Odgovor na pitanje o tome tko je pretpostavljeni korisnik pravopisne knjige vrlo je složeno; stoga uobičajeno priređivanje pravopisnih priručnika za *školsku* uporabu, nasuprot *općeuporabnoj* pravopisnoj knjizi koja nema oznaku *školski priručnik/školski pravopis*, ni izbliza ne jamči dostatnu i istančanu prilagodbu te normativne knjige svim skupinama korisnika. Oni se pak međusobno razlikuju prvenstveno po svojem filološkom i metajezničnom predznanju, a manje po tipu pravopisnih nedoumica koje ih muče i zbog kojih će posezati za pravopisnim

⁹ Bit će zanimljivo osvrnuti se na *pravopisni slučaj* upravo spomenutih vlastitih imena. U prvome izdanju Anić-Silićeva pravopisa predviđena je sklonidba *Giuseppe – Giuseppa, Lope – Lopa*, dok se u novom izdanju iz 2001. autori priklanjaju u uzusu potvrđenu obrascu *Giuseppe – Giuseppa, Lope – Lopea*. Po svojoj prilici, u toj se (prije jezičnoj/gramatičkoj negoli pravopisnoj) kolebljivosti razabire da autorima ni u prvom izdanju iz 1986. nije bila namjera *propisivati* nešto što izlazi izvan dosega pravopisne relevantnosti. Njihov bi se pak postupak mogao komentirati dvojako: (1) da bi riješili *pravopisni* problem, pravopisci su morali pretpostaviti *gramatičko* rješenje; (2) posljedično su pomogli korisniku ponudivši mu u pravopisnoj knjizi rješenja problema kojih se gramatika ne dotiče.

¹⁰ Drugim riječima, pravopisni je problem ono u čemu se uobičajeno/često griješi u pisanju.

priručnikom. Ako se složimo s time da je pravopis knjiga namijenjena manje filozofima, a više svima drugima, bit će posve očekivano da se on oslanja o osnovno, upravo "osnovnoškolsko" poznavanje gramatike. U pravilima će se stoga radije govoriti o glasovima nego o fonemima, o glasovnim promjenama nego o alternacijama fonema, o predmecima i domecima nego o prefiksima i sufixima i sl. S druge strane hrvatske su pravopisne knjige u novije doba pokazale da od korisnikā očekuju nešto višu razinu ovladanosti lingvističkom terminologijom, pa se tako u njima govori ne samo o fonemima, morfonemima, transkripciji, transliteraciji, prefiksima, sufixima nego i o prefiksoidima, sufixoidima, gradacijskim rečenicama korelativnoga i nekorelativnog tipa, modalnim riječima i sl. (usp. Anić–Silić, 1986. i 2001; Badurina–Marković–Mićanović, ¹2007. i ²2008). Terminologija je to koja, sasvim sigurno, lingvistima olakšava služenje pravopisom jer je precizna, jednoznačna i znanstvena, ali koja ujedno korisniku nelingvistu otežava komunikaciju s (praktičnim, pravopisnim) sadržajima priručnika. Umjesto da bude zasnovan na ponajviše popularnoznanstvenome načinu upućivanja korisnika u pravopisnu temu/problem, pri čemu se mahom izbjegava uskostručna terminologija, suvremeni je pravopis češće orijentiran tako da radije pouči korisnika nelingvista neophodnom osnovnom stručnom nazivlju. U toj će obrazovnoj ulozi posebnu važnost imati dobro osmišljena objašnjenja pravopisnih pravila: pri njihovom se naime sastavljanju mora predvidjeti i potreba za objašnjavanjem upotrijebljenih termina, navođenjem domaćih sinonimnih naziva za upotrijebljene termine (za koje oni postoje) te navođenjem dovoljnoga broja dobro odabranih i jasnih primjera, pri čemu je važno također i grafičko isticanje promatranih pojava ili jedinica na kojima je u prezentiranim primjerima primijenjeno pravilo.

Spomenimo naposljetku u hrvatskim pravopisima još neiskorištenu, a za metodologiju pravopisnoga normiranja svakako zanimljivu, mogućnost izdvajanja objašnjenja upotrijebljenih naziva (i ne samo njih – moglo bi se tako naime postupiti i sa svim onim podacima koji ne pripadaju pravopisnome planu, nego nekoj od jezičnih razina) u posebne podrubne bilješke. Praktičnu bi vrijednost u pravopisnoj knjizi nesumnjivo mogao imati i priručni glosar, u kojem bi bilo popisano i objašnjeno nazivlje zastupljeno u pravilima. Takvim bi postupcima u organizaciji oblikovanja pravila pravopisac zasigurno bitno olakšao korisniku služenje pravopisnim priručnikom, a ne bi morao iznevjeriti ni potrebu za terminološkom i metodološkom dosljednošću.

Naposljetku u obzir valja uzeti i navike služenja pravopisnom knjigom – kako u oblikovanju pravila i izboru *jezik/metajezika* kojim su ona pisana tako i u strukturi pravopisnoga priručnika, o čemu više u nastavku.

3. STRUKTURA PRAVOPISNE KNJIGE

Struktura će pravopisne knjige ovisiti o tipu uočenih pravopisnih problema. Kako su se pravopisni problemi kroz povijest hrvatskih pravopisa mijenjali, neki su prijašnji prestali biti pravopisni problem, a pojavili su se pak neki novi, vezani ponajviše uz inojezične kulturne i civilizacijske kontakte (npr. jezično posuđivanje i sl.). Tako je, primjerice, bilježenje slogotvornog fonema /r/ kao r' kad se on nalazi u pozicijama inače tipičnima za neslogotvorni /r/ (poput: gr'oce,

satr'o) bilo prepoznato kao tema, a njoj je stoga posvećeno i zasebno poglavlje Broz–Boranićevih pravopisa sve do izdanja iz 1930. godine, u kojem je napokon napušteno pravopisno pravilo o različitom obilježavanju slogotvornog fonema /t̥/ u različitim pozicijama, ali i u odnosu na neslogotvorni fonem /t/. Također, za razliku od ranijih hrvatskih pravopisa – a i niza izdanja *Hrvatskoga pravopisa* S. Babića, B. Finke i M. Moguša u zadnjem desetljeću 20. i na početku 21. stoljeća – poglavlje o bilježenju fonema /h/ izostavlja Anić–Silićev pravopis iz 1986. i 2001. godine, a nema ga ni u pravopisu Matice hrvatske iz 2007. (i 2008) godine autora L. Badurine, I. Markovića i K. Mićanovića. Naime pisanje se /h/ očigledno (više) ne prepoznaje kao široko prisutan (standardnojezični i) pravopisni problem na onaj način kako je to moglo biti u doba kad je standardni jezik tek trebalo stabilizirati (kroz obrazovanje, javnu uporabu, medije i sl.). Ipak ni u tim se pravopisima ne odstupa u potpunosti od tradicijskoga pogleda na pitanje što je pravopisni problem/tema: iako pisanju fonema /h/ ne posvećuju zasebno poglavlje s pravilima, u pravopisni rječnik ipak uvštavaju primjere kao što su: *hmelj, hrast, hren, hrskati* (usp. npr. Anić–Silić, 2001. i Badurina–Marković–Mićanović, 2007. i 2008), čije je navođenje u rječniku teško opravdati nekim drugim razlozima osim prisutnošću /h/ u tim leksemima i samom pravopisnom tradicijom u kojoj se redovito govorilo o pisanju toga fonema.

Novost u odnosu na strukturu pravopisnih knjiga u dotadašnjoj hrvatskoj tradiciji donosi Anić–Silićev pravopisni priručnik iz 1986. godine: u njemu je poglavlju o pisanju stranih vlastitih imena i riječi iz stranih jezika dodano i poglavlje o transkripciji i transliteraciji stranih vlastitih imena za ukupno trideset jezika. Potreba je za takvim popisom pravila prepoznata i u *Hrvatskom pravopisu* Matice hrvatske autora L. Badurine, I. Markovića i K. Mićanovića, u kojem je popis jezika za koje se daju pravila o prenošenju u hrvatski pravopisni sustav povećan na četrdeset i devet – to je pak moguće objasniti suvremenim globalnim širenjem komunikacije, tj. povećanjem potrebe za bilježenjem latiničkim pismom (dakle transliterirano) stranih vlastitih imena koja dolaze iz sve brojnijih jezika svijeta, posebice onih koje se u lingvistici naziva *malim jezicima*. Spomenimo da taj proces dakako prati i potreba za zapisivanjem odnosnih pridjeva i imenica tvorenih od stranih vlastitih imena (u hrvatskom se pravopisu tada općenito primjenjuje transkripcija). Upravo tom se činjenicom opravdava nužnost navođenja transkripcijskih pravila, usprkos temeljnom pravilu o transliteraciji imenskih osnova stranih vlastitih imena.¹¹

Najstariji dodatak pravopisu – pravopisni rječnik – specifičan je tip rječnika koji je kroz povijest sastavljanja hrvatskih pravopisnih knjiga postao zapravo nerazdruživ i svakako najprepoznatljiviji dio toga tipa normativnih priručnika. Drugim riječima, dvodijelna struktura pravopisnih knjiga – popis pravila i rječnik – zacrtana je već Brozovim *Hrvatskim pravopisom* i potom zadržana u svim kasnijim hrvatskim pravopisnim knjigama. Rječničkom se sastavnicom pravopisne knjige udovoljava potrebi za iscrpnošću i (sve)obuhvatnošću pravopisa. Naime pravopisnim se pravilima pa ni popratnim izborom oprimjerenja uz njih ne mogu, naravno, obuhvatiti svi leksemi (ili dovoljan broj njih): u pojedinim se leksemima ne

¹¹ Sasvim konkretno, podatak da se englesko ime *Shakespeare* u hrvatskome transkribira *Šekspir* (usp. Badurina–Marković–Mićanović, 2007: 238) ne znači da ćemo prezime engleskog dramatičara tako i pisati, nego upućuje na to kako će se pisati odnosni pridjev *šekspirovski/šekspirski* ili imenica *šekspirijanac*.

pronalazi zakonitost, pravilo ili ikakav očigledan razlog zašto se u njima pojavljuje upravo određeni (pravopisno zanimljiv) fonem. Dodatni je razlog sastavljanju karakteristična rječnika i njegova uvrštavanja u pravopisni priručnik njegova uporabna vrijednost, upravo njegova praktičnost: korisniku je, naravno, lakše pronaći leksem u abecednom nizu nego iščitavati pravopisna pravila i prepoznavati ona koja bi se mogla/trebala primijeniti u konkretnom slučaju. Dakako, s druge strane, i pravila imaju svoju prednost: omogućuju/pretpostavljaju generiranje uvijek novih i novih primjera – međutim primjena pravila pretpostavlja da korisnik ima (pred)znanje na temelju kojega može ispravno uspostavljati analogije.

U vezi je s prvim aspektom istaknutim u ovome radu – upozorimo ovdje, još jednom, na međusobno prepletanje izdvojenih aspekata – i problem metodologije izrade pravopisnog rječnika. Ne upuštajući se u detaljno obrazlaganje kompleksna pitanja, naznačit ćemo ukratko o kojem je tipu problema riječ. Namjena je pravopisnoga rječnika popisivanje pravopisno obilježenih riječi, dakle onih za koje može postojati dvojba kako se pravilno pišu. Iz toga slijedi da je upravo pravilnost pisanja jedini tip pravilnosti nad kojom takav tip rječnika ima ingerenciju. Međutim kako je hrvatski standardni jezik još od doba standardnojezične reforme hrvatskih vukovaca više od stoljeća oskudijevao u jednojezičnim normativnim rječnicima koji bi bilježili standardnojezični status leksema, pravopisci su pravopisnim rječnicima nerijetko dodavali normativne napomene (bilješke). Tako već Brozov pravopisni rječnik preuzima neke nepravopisne kompetencije: "Što je obilježeno zvjezdicom *, nek se ne upotrebljava u književnom govoru" (Broz 1893: 72). Takav se postupak jezičnoga savjetništva pronio zatim i u dvadesetostoljetne pravopisne rječnike: zvjezdice se i uputnice javljaju u pravopisnim rječnicima Boranićevih pravopisnih izdanja, a u doba su novosadskog hrvatsko-srpskog jezičnog i pravopisnog "jedinstva" naročito na cijeni bili jezični (leksički) savjeti Babić–Finka–Moguševa *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine. I ako se dakle može razumjeti praktična vrijednost takvih *iskliznuća* pravopisnog rječnika u 70-im godinama 20. stoljeća, u doba jezičnog i pravopisnog *unitarizma*, priznajmo, ipak, doista je teško opravdati jezičnosavjetničke postupke kojima svjedočimo u pravopisnim knjigama u zadnjem desetljeću toga stoljeća, pa čak i u prvome desetljeću 21. stoljeća (usp. Badurina, 2006: 153).

Poput rječnika sličnu, pragmatičku funkciju brzog pronalaženja odgovora u pravopisu na konkretno pitanje imaju i tablični prikazi u Matičinu pravopisu (Badurina–Marković–Mićanović, ¹2007. i ²2008) u kojima su postojeća pravila samo sažeta (usp. npr. tablicu uz poglavlje o smjenjivanju alternacija *ijeljeleli/ll*, str. 26) ili i presložena po drukčijem kriteriju od onoga prema kojem su iznesena u tekstu odgovarajućega poglavlja (usp. npr. tablicu "Pisanje pravopisnih znakova", str. 113).

Iz pravopisnoga se rječnika s vremenom izdvojio i niz drugih dodataka. Naime kako bi se i taj poseban tip rječnika organizirao prema suvremenim leksikografskim pravilima i zahtjevima, a i kako bi se što više oslobodio nepravopisnih elemenata/podataka, iz njega su se kao posebni popisi osamostalili fakultativni dodaci pravopisnoj knjizi, primjerice: popisi kratica, mjernih jedinica, rimskih brojki, kemijskih elemenata, država (i njihovih glavnih gradova), rječnik vlastitih imena. Pravopis Matice hrvatske iz 2007. (i ²2008. godine) autora L. Badurine, I. Markovića i K. Mićanovića sadrži ktome i sasvim posebne dodatke: primjere organizacije teksta

pri pismenome službenom obraćanju (molba, žalba i sl.) te objašnjenja korekturnih znakova (prvi i jedini pravopis koji prije njega donosi korekturne znakove bio je *Hrvatski pravopis* iz 1944. godine). Svi su spomenuti *nepravopisni* popisi i dodaci nesumnjivo dodavani pravopisima s nakanom podizanja razine opće pismenosti – oni korisniku doduše podastiru raznovrsne (i potrebne) informacije, ali s gledišta će ih se metodologije pravopisnoga normiranja morati smatrati balastom.

Obično se ističe da se Anić–Silićevi pravopisni priručnici (iz 1986. i 2001) svojom strukturom izdvajaju od ostalih hrvatskih pravopisnih priručnika. Struktura je Anić–Silićevih pravopisnih knjiga doista nešto drugačija od one zacrtane u broz–boranićevskoj tradiciji jer su i pristup pravopisnim temama i metodologija pravopisnog propisivanja u njima podređeni zahtjevu za strogim odvajanjem onoga što je pravopisno od svega nepravopisnoga. Ipak, Anić i Silić nisu promijenili pravopisne sadržaje, nego su ih reorganizirali (naprimjer, kao što je već rečeno, propisivanje pisanja /h/ zadržano je samo na rječničkoj razini, zatim svaki je interpunkcijski znak zasebno poglavlje, bez nadnaslova tipa *interpunkcijski* ili *rečenični/tekstni znakovi (razgoci)*, a pravopisni je rječnik razdvojen na rječnik vlastitih imena, opći pravopisni rječnik te rječnik kratica itd.). *Hrvatski pravopis* L. Badurine, I. Markovića i K. Mićanovića u pogledu organizacije pravopisnih tema unutar pravopisne knjige čvršće je pak povezan s ostatkom hrvatske priručničke tradicije: s Brozovim i Broz–Boranićevim pravopisnim knjigama te s nizom pravopisnih priručnika S. Babića, B. Finke i M. Moguša. Valja istaknuti da je i *Hrvatski pravopis* iz 1944. godine strukturom i koncepcijom bio također nešto drukčiji od ranijih hrvatskih pravopisnih knjiga, i to ne samo stoga što je dominantno pravopisno načelo u njemu promijenjeno u odnosu na ranije priručnike (a ta je promjena, posljedično, utjecala na popis pravopisnih tema/poglavlja) nego i zato što mu je, uz ostalo, dodan organizacijski vrlo važan dio, ostalim pravopisnim knjigama nepoznat: predmetno kazalo pravopisnih tema i termina (poglavlje "Ključ", str. 427–451) – praktično rješenje pomoću kojega se omogućuje pretraživanje sadržaja na način da se navode sva mjesta u knjizi na kojima se spominje određeni pojam.

IZMEĐU PRAVOPISNOGA I NEPRAVOPISNOGA U PRAVOPISU

Naša promišljanja o metodologiji pravopisnoga normiranja s obzirom na sva tri najavljena aspekta pravopisne metodologije pokazuju – očekivano – da su u pravopisnim priručnicima i odabir pravopisnih tema, kao i njihovo organiziranje te (pr)opisivanje pravila razapeti između s jedne strane zahtjeva za poštovanjem odgovarajuće stručne razine, a s druge za uzimanjem u obzir korisnikovih potreba, očekivanja i predznanja, naposljetku i nezanemarive potrebe za praktičnošću/uporabivošću toga tipa normativnih priručnika. Svođenje ingerencija pravopisne knjige na isključivo pravopisne probleme zahtijeva isto tako dosljednu metodologiju i u njihovu opisu, pa iako taj postupak (načelno) raduje stručnjaka, korisnika zbunjuje i za posljedicu može imati nekomunikativnost – ili nedostatnu komunikativnost – takva normativnog priručnika.

Uspješnost i zadovoljstvo u služenju pravopisnom knjigom u znatnoj će mjeri biti određeni i korisnikovom naviknutošću na sadržaje, strukturu i jezik toga tipa normativnih priručnika: eventualne će inovacije u metodologiji iznošenja pravopisne

građe te u metodologiji opisa pravopisnih problema korisnik odmah zamijetiti. Ne bude li stoga primijenjena metodologija dovoljno poduprta korisnikovim, pa i nevelikim lingvističkim predznanjem ili, u najboljem slučaju, korisnikovom naviknutošću na prethodne pravopisne knjige, njegov će se pokušaj komunikacije s takvom knjigom izjaloviti. Iako pravopisni priručnik dakako ne može i ne smije biti ikakav kompendij koji bi donosio prečice do normativnih rješenja na svim jezičnim razinama (ma koliko praktičan stav prema jeziku i pravopisu može navoditi korisnika da žudi za upravo takvim priručnikom!), ipak valja reći i to da bi u pravopisnoj knjizi – kad bi joj se za volju metodološke dosljednosti oduzelo ono što pripada gramatici, leksičkoj normi, jezičnome savjetništvu i sl. – malo toga ostalo! Nepravopisni su elementi, kao što je pokazano, po svemu sudeći nerazdruživi dio pravopisnoga priručnika – i zbog prirode pravopisnoga plana, na kojem se odražavaju sve jezične razine,¹² i zbog potreba i navika potencijalnih korisnika. Omjer je pak tih elemenata naprama pravopisnim elementima autorska odluka i autorski izbor.

NEKOLIKO ZAKLJUČNIH MISLI

Hrvatska iskustva s ozbiljnijim i na nacionalnom području općevažnim normiranjem i kodificiranjem pravopisnoga plana zahvaćaju sada već tri stoljeća. Od 90-ih godina 19. stoljeća hrvatsko je pravopisno normiranje doživljavalo različite preokrete: od jezičnounitarističkih (i pravopisno unitarističkih) pritisaka, u više navrata, do kratkotrajnog uvođenja morfonološke norme, dijametralno suprotne pretežito fonološkoj Broz–Boranićevoj pravopisnoj tradiciji. No kao naličje se zamjetne brojnosti pravopisnih knjiga i u javnosti prekomjerne zastupljenosti pojedinih (nažalost) ipak rubnih pravopisnih problema, nalazi na prvi pogled nevidljivo, ali iznimno važno pitanje metodologije njihove izrade. O njoj se – metodologiji pravopisnog normiranja – na temelju bogatih i raznovrsnih iskustava u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji, svakako ima što reći. Već se na temelju letimična uvida u hrvatske pravopisne priručnike može zaključiti da su u njima uz pravopisne zastupljene i nepravopisne teme, podaci i dodaci. Nadalje, nedvojbeno je da bi krajnja metodološka rigoroznost ozbiljno dovela u pitanje uporabivost pravopisne knjige.¹³ Ktome metodološka dosljednost znači ujedno i povećanu

¹² Naime svaka jezična razina ima svoj pravopisni aspekt. Pravopisni je aspekt sintakse (pa i teksta) predstavljen interpunkcijom, pravopisni aspekt morfologije u žarište postavlja pitanje zapisivanja kombinacija fonema, a i leksik, dakako, ima svoj pravopisni aspekt, koji je jedino ispravno ograničiti na normiranje zapisivanja izrazne strane konkretnoga jezičnog znaka. Drugim riječima, pravopis se nikako ne bi smio **normativno** određivati spram ostalih aspekata u vezi s pojedinim leksemom, kao što su npr. njegov sadržaj, stilska vrijednost, uporaba, porijeklo itd. Pritom se, naravno, pri normiranju izrazne strane leksika može uzeti u obzir i njegov sadržaj (kad je, naprimjer, riječ o homografiji), a dijelom i porijeklo (pri razmatranju stupnja integriranosti nekog leksema stranog porijekla u hrvatski jezik). S obzirom na to i rječnik je u pravopisnome priručniku specifičan tip rječnika u koji leksičke jedinice mogu ulaziti samo prema kriteriju svoje pravopisne obilježnosti.

¹³ U srećom samo hipotetskome slučaju dosljedne eliminacije svega nepravopisnoga iz pravopisne knjige iz nje bi nestala npr. poglavlja o pisanju *č* i *ć*. Naime pravopisanje tih fonema nije problem onome korisniku koji ih artikulacijski razlikuje (a ako ih i ne razlikuje, poučavanje korisnika njihovoj artikulaciji nije u ingerenciji pravopisnoga priručnika). Jednako je tako i s pisanjem *đ* i *dž* te s pisanjem *h*. Pravopisni problem pisanja kontinuantne nekadašnjega jata u suvremenom standardu nikako ne bi trebao obuhvaćati pisanje alternacija /e/ i /i/, nego samo alternacija /ije/ i /je/, a i to potonje tek pod pretpostavkom prethodna priklanjanja stavu da se ono što se u pismu tradicionalno bilježi s *ije* i *je*, pod

uporabu stručne i uskostručne terminologije, a i reorganizaciju pravopisnih tema u odnosu na tradicionalne pravopisne priručnike. Prije takvih će metodoloških zahvata pravopisac ipak morati uzeti u obzir pretpostavljene korisnike pravopisa, njihove potrebe i predznanje te njihove navike služenja pravopisnom knjigom. Svakako, specifičnost metodologije izrade pravopisnoga priručnika obavezuje i korisnika na poštovanje pravila služenja pravopisom, tj. na to da se informira o tome koji tip podataka može očekivati u takvoj knjizi, a koje pak podatke pravopisna knjiga ne treba i ne može donositi.

Naposljetku istaknimo: kao normativno područje na kojem se susreću struka (koju predstavlja pravopisac) i korisnik koji nije nužno (recimo, ni najčešće) filolog, pravopis će u budućnosti morati odgovoriti na pitanja kako uskladiti jedno i drugo, tj. kako unaprijediti pravopisni propis i razviti popularnoznanstveni diskurs toga tipa priručnika. Svemu je tome, dakako, krajnja svrha podizanje opće pravopismenosti na hrvatskome standardnom jeziku, što je napokon i prava i isključiva zadaća pravopisne knjige.

LITERATURA

Vladimir Anić – Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga, Zagreb, ¹1986, ²1987, ³1990.

Vladimir Anić – Josip Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb, 2001.

Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1971 (zabranjen i uništen; pretisci London, 1972. i 1984. te Zagreb, 1990).

Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1990 (pretisak izdanja iz 1971); promijenjena izdanja: ²1994, ³1995, ⁴1996.

Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, ⁵2000 (prerađeno izdanje).

Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, ⁶2002, ⁷2003, ⁸2004.

Lada Badurina – Ivan Marković – Krešimir Mićanović, *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, ¹2007, ²2008.

Lada Badurina, *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja (metodologija rada na pravopisu)*, ICR, Rijeka, 1996.

---

naglašenom ili nenaglašenom dužinom, u ortoepiji zapravo izjednačuje. Ni alternacija l/o nije pravopisna tema – ta se dva glasa ortoepski razlikuju, a njihovo smjenjivanje tema je morfologije, tj. morfonologije. Kad bi se taj niz nabranja nepravopisnih tema nastavio, lako bi se zaključilo da je vrlo malo *pravih* pravopisnih tema – popis takvih problema vjerojatno bi se sveo tek na interpunkciju, pravopisne znakove, pisanje riječi sastavljeno i nesastavljeno, pisanje velikoga i malog početnog slova te dijelom na pisanje *ije* i *je*, dijelom na pisanje *j* i, ponovo dijelom, na pisanje riječi iz drugih jezika.

Lada Badurina, "Počeci hrvatske pravopisne norme", pogovor uz pretisak: J. Partaš (1850), *Pravopis jezika ilirskoga*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002, str. 37–72.

Lada Badurina, "Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću", u: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, str. 145–158.

Lada Badurina, "Pravopisni nazori Marćela (Marcela) Kušara", pogovor uz pretisak: M. Kušar (1889), *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, Pergamena, Zagreb, 2009, str. 83–141.

Dragutin Boranić, (priredio), *Hrvatski pravopis Ivana Broza*, Zagreb, ³1904, ⁴1906, ⁵1911, ⁶1915.

Dragutin Boranić, *Pravopis hrvackoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, ¹1921, ²1923, ³1926, ⁴1928, ⁵1930.

Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, Po određenju kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, ¹1892, ²1893.

Hrvatski pravopis, Obradio Ured za hrvatski jezik (sastavili Franjo Cipra i Adolf Bratoljub Klaić), Zagreb, 1944.

Marina Kovačević – Lada Badurina, *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2001.

Marćel Kušar, *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*, naklada piščeva, Dubrovnik, 1889; pretisak Pergamena, Zagreb, 2009.

Mihaela Matešić, *Odnos ortoepije i ortografije u hrvatskome jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006.

Josip Silić – Ivo Pranjković, *Gramatika hrvackoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*, Školska knjiga, Zagreb, ¹2005, ²2007.

LANGUAGE AND ORTHOGRAPHY:
A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO ORTHOGRAPHIC NORMS

In the Croatian tradition of writing orthographic books, the relationship between the language levels and their norms in the area of orthography was defined as far back as the study *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)* by M. Kušar appeared. (Dubrovnik, 1889). This study greatly influenced Ivan Broz's *Hrvatski pravopis* (1892), and thanks to the half a century long domination of Broz–Boranić's orthography, this approach has been deeply rooted in the methodology of writing Croatian orthographic reference books.

It is significant that in the attempts during the 20th century to change the orthographic standard (and these were primarily motivated by socio-political reasons), only individual orthographic solutions and/or concepts changed, while the methodology of writing orthography books remained unchanged. This methodology, on the one hand appreciated as Croatian and traditional and, on the other insufficiently explored, was also used in the orthographic editions of the reference book written by S. Babić, B. Finka and M. Moguš. However, in the mid 1980s, a significant methodological shift was brought about by the Anić and Silić's orthographic reference book, in which the un-orthographic was excluded from the orthographic norms. However, this new concept gave rise to new issues, such as the attitude towards the tradition of writing orthographic reference books, as well as to a completely new issue – the communicative quality of the orthographic reference book.

The codification of the orthographic norm was the first area which the Croatian studies experts presented to the general public; it was also an area in which they had an opportunity and the obligation to become democratic, and to communicate not only with professionals but with the general public as well. As a normative area in which the professional (represented by the writer) and the user who is not necessarily a philologist, meet, orthography in the future will have to find a way how to coordinate both – it will have to further improve the orthographic norm and develop the popular-scientific discourse with the aim of improving the general knowledge of orthography of the Croatian standard language.

KEY WORDS: *standard Croatian language, orthography, standardization.*

